

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДУДНИК ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 94 (471) „1917 – 1920”

**НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА КИЇВЩИНІ
В РЕВОЛЮЦІЙНУ ДОБУ (березень 1917 – 1920 рр.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Шевчук Василь Петрович,
професор кафедри інформаційно-пропагандистського
забезпечення та військової журналістики Національної
академії оборони України

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Розовик Дмитро Федорович,
професор кафедри української історії і етнополітики Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

кандидат історичних наук
Ковальчук Михайло Анатолійович,
науковий співробітник Інституту української археографії та
джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України

Провідна установа: Інститут історії України НАН України

Захист відбудеться „18” червня _____ 2007 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58)
Автореферат розісланий „18 травня” _____ 2007 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент,

Сокірко О.Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (22 с., 237 позицій), додатків (24 с.). Загальний обсяг дисертації 186 с.

Вступ. Актуальність теми. В умовах переосмислення української історії, що розпочалося завдяки демократичним перетворенням в нашій країні, зусилля багатьох вітчизняних науковців зосереджені на вивченні національно-визвольних процесів, що розвивалися в Україні 1917 – 1920 рр. Всебічне з'ясування характеру визвольних змагань висуває потребу звертатися до аналізу подій, що відбувалися безпосередньо в губерніях, повітах, містах і селах України. Нагальна потреба в розробці регіональної тематики випливає з того, що сучасна вітчизняна історіографія надає перевагу загальноукраїнським процесам, що відбулися в роки революції. При цьому недостатня увага приділяється узагальненню національно-демократичних перетворень, що проходили безпосередньо в повітах і волостях України.

Актуальність дослідження посилюється тим, що особливості розвитку сучасної України вимагають звернутися до минулого українського народу, до історії його боротьби за власну державність, за свободу та демократичні права. У процесі Української революції 1917-1920 рр. в повітах та волостях активізувалося місцеве самоврядування, виникали і розгортали свою діяльність осередки українських партій та громадських організацій. Вперше в своїй історії виборці українських міст і сіл отримали можливість обрати свій законодавчий орган – Українські установчі збори. В революційну добу набув широкого поширення рух за відродження національної культури і освіти. Врахування уроків минулого, засвоєння всього цінного і повчального має важливе значення для сучасного державотворення, утвердження демократичних принципів розвитку суспільства.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у рамках науково-дослідної теми історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини „Суспільні та етноконфесійні трансформації на Уманщині (XVII – поч. XXI ст.)”.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступають суспільно-політичні процеси Української революції 1917 – 1920 років.

Предметом дослідження є участь населення південних повітів Київщини в розгортанні національно-демократичних процесів, вирішенні аграрного питання та відродження національної освіти в добу революції.

При визначенні предмета дослідження враховано, що південна Київщина була наближена до прифронтової зони, перебувала на шляхах переміщення великих військових угруповань. Тому на характер національно-демократичних перетворень впливав військово-політичний фактор. В повітах проживало переважно сільське населення, яке в різних формах боролось за вирішення аграрного питання. В історичній долі України південні землі Київщини виступали коліскою в формуванні українського національно-визвольного руху.

Хронологічні межі дослідження охоплюють березень 1917 – 1920 роки. Вибір нижньої межі дослідження обумовлений тим, що наслідки Лютневої революції в Росії сприяли поглибленню національно-визвольного руху в усіх регіонах України. Суспільно-політична активність населення Київщини в добу революції набула різного спрямування і

виступала вирішальним чинником у національно-демократичних перетвореннях. Вибір верхньої межі обумовлюється утвердженням на Київщині більшовицької влади, яка насильно призупинила зусилля українських національно-патріотичних сил відстояти державну незалежність УНР.

Географічні межі дослідження – повіти Київщини: Уманський, Черкаський, Сквирський, Звенигородський, Таращанський, Липовецький. Названі повіти в означені в дисертації роки адміністративно входили до Київської губернії.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі вивчення архівних матеріалів, опублікованих документальних джерел, науково-дослідної літератури провести комплексний аналіз та висвітлити національно-демократичні перетворення, що проходили в повітах південної Київщини в революційну добу.

Розв'язання поставленої мети передбачає вирішення **наступних завдань**:

- встановити стан наукової розробки теми, провести аналіз історіографії та джерельної бази дисертаційного дослідження;
- виявити основні напрямки участі населення південної Київщини в розгортанні національно-демократичних процесів у революційну добу;
- з'ясувати участь населення південної Київщини у формуванні місцевих органів влади, у виборах до Всеросійських та Українських установчих зборів;
- розкрити причини селянської боротьби на півдні Київщини та встановити її особливості на різних етапах розвитку революції;
- дослідити основні напрямки діяльності громадськості повітів та волостей Київщини у відродженні національної освіти в революційну добу.

Методологічною основою дисертації став принцип історизму, який дозволив з'ясувати причини виникнення історичних подій та явищ, прослідкувати їх розвиток на Київщині та визначити наслідки. Принцип об'єктивності дав можливість проаналізувати історіографію з теми дисертації, неупереджено підійти до аналізу історичних джерел. Використання порівняльно-історичного методу сприяло встановленню загальних тенденцій розвитку подій в процесі революції та визначити особливості їх прояву в регіоні. Цей же метод допоміг виявити характер національно-демократичних перетворень, які мали місце на Київщині.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці актуальної теми, яка не отримала узагальнюючого висвітлення в науковій літературі. В дослідженні на основі широкого кола вперше залучених до наукового обігу архівних джерел, матеріалів періодичної преси та переосмислення вже опублікованих джерел проведено комплексний аналіз національно-демократичних перетворень в повітах південної Київщини в революційну добу. Виявлено громадські та політичні організації, які створювалися в містах і селах та відстоювали національно-демократичні принципи розвитку суспільства. Встановлено місцеві структури влади, що створювалися в повітах в процесі революції, показана участь населення у формуванні народних рад (земств), висвітлено наслідки виборів до Всеросійських та Українських установчих зборів. Прослідковано ставлення різних прошарків населення до політики урядів, які створювалися в Україні в умовах функціонування державних утворень. В дисертації переосмислюються причини та характер селянської боротьби в добу Центральної Ради, Гетьманату, Директорії. Переоцінюється процес встановлення на Київщині радянської влади та доводиться її

насильницький характер, з'ясовується її ставлення до національних та демократичних завоювань українства. В дисертації на прикладі міст і сіл південної Київщини показано процес відродження національної освіти, з'ясовується участь громадськості в цьому процесі.

Практичне значення дисертації в тому, що наведені в ній факти та висновки поглиблюють знання з історії повітів, волостей, міст і сіл південної Київщини. Вони можуть використовуватися в навчальному процесі в загальноосвітніх школах, у вищих навчальних закладах, підготовці та перегляді експозицій в краєзнавчих музеях міст і сіл регіону. Матеріали дисертації можуть слугувати при написанні історії міст і сіл Київщини, при виданні наукової та навчальної літератури з історії України.

Апробація дисертації. Основні положення дисертації викладено в семи статтях, вміщених в фахових журналах. Окремі положення дисертації доповідалися на Всеукраїнських наукових конференціях: „Підготовка педагогічних кадрів у ВНЗ у контексті процесів глобалізації” (Умань, 2005), „Соборна Україна: історична ретроспектива” (Черкаси, 2005), „Становлення та розвиток української державності” (Київ, 2006).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі „Історіографія та джерельна база дослідження” аналізується стан наукової розробки теми, визначається джерельна база дисертації. Стверджується, що важливі кроки в науково-політичному осмисленні національно-демократичних перетворень в Україні в контексті національно-визвольних змагань здійснено вперше активними учасниками тогочасних революційних подій – М.С. Грушевським, В.К. Винниченком, С.В. Петлюрою, М.Ю. Шаповалом та ін.

В з'ясуванні характеру національно-демократичних перетворень в революційну добу пізнавальне значення має праця Д. Дорошенка, в якій зібрано значний фактичний матеріал і про події в Київській губернії¹. Автор розглядає їх виникнення та розвиток з позиції ліберально-демократичного крила українського визвольного руху. Документально насиченістю відзначається праця П. Христюка „Замітки і матеріали до історії української революції 1917 – 1920 рр.”². Суспільно-політичні процеси в книзі аналізуються з позиції партії українських есерів, до якої належав автор. Робота є цінною тим, що в ній зібрано фактичний матеріал про події, що відбувалися і в регіонах України. Безпосередній учасник революційних подій І. Мазепа виклав свої спогади в книзі „Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921 рр.”³. В ній значне місце відведено розгляду демократичних перетворень, що проходили в повітах, містах і селах Київщини. Опозиційний до Гетьманату П. Феденко в своїй праці аналізує проросійські сили, які діяли в Україні і виступали проти її незалежності та національно-демократичного розвитку⁴.

¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923 рр. Том I. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932; Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород, 1930.

² Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Українська революція. Розвідки і матеріали. Книга перша. Т.І. – Відень, 1921; Книга друга. – Т.2. – Відень, 1921.

³ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921 рр. - Прага. – Т. 1. – 1942; Т.2 і Т.3. – 1943.

⁴ Феденко П. Влада П. Скоропадського (п'ятидесятий роковині перевороту в Україні). – Лондон – Мюнхен, 1968.

На початку 20-х років ХХ століття в Україні ще друкувалися дослідження з історичної тематики 1917 – 1920 рр. Процес відродження національної освіти в добу революції знайшов відображення в ґрунтовній праці комісара народної освіти Київської губернії за доби Центральної Ради С. Постернака³. Автор характеризує періоди в розвитку освіти, виділяє її особливості залежно від зміни урядів та їх політики. В книзі Р. Фейгенберг поряд з іншими описуються події, пов'язані з розгоном більшовіками в травні 1919 р. селянського з'їзду на Уманщині⁴.

З 30-х років минулого століття науковці змушені були діяти за схемою, нав'язаною комуністичним керівництвом. Історики А.В. Лихолат, М.А. Рубач, М.І. Супруненко, Ю.Я. Білан, Є.М. Скляренко, М.К. Колісник та інші з позицій утвердження радянської влади в своїх працях зосереджувалися на окремих суспільно-політичних подіях та зверталися до селянської боротьби на Київщині у 1917 – 1921 рр. Значний фактичний матеріал про повіті і волості Київщини зосереджено в багатотомній „Історії міст і сіл Української РСР”⁵. Однак 1917 – 1920 роки автори розглядають в контексті „підготовки і проведення соціалістичної революції в містах і селах України”, а тому важливі національно-демократичні перетворення в роки революції не аналізуються.

З середини 80-х рр. ХХ ст. більшість вітчизняних істориків стали переборювати стереотипи старого мислення, ширше використовувати архівні джерела і висвітлювати складні процеси Української революції. В цьому аспекті виділяються праці В.Ф. Солдатенка, В.Ф. Верстюка, О.П. Реєнта, Д.Ф. Розовика, Б.І. Андрусишина та ін.⁶ В працях цих та інших вчених поглиблюються концептуальні засади історії Української революції. При всій важливості праць сучасних істориків в них недостатньо враховано регіональний аспект розвитку національно-демократичних процесів в губерніях, і особливо в повітах, містечках та селах.

Відродження політичного плюралізму в незалежній Україні стимулювало істориків до вивчення діяльності українських політичних партій. В монографії Т.А. Бевз „Між романтизмом і реаліями (сторінки історії УПСР)”⁶ відтворена діяльність партії українських есерів в добу Української революції. В.В. Стрілець видав монографію про історію виникнення та діяльність Української радикально-демократичної партії⁷. О.М. Любовець провела дослідження міжпартійної та внутрішньопартійної боротьби щодо вибору шляхів суспільно-політичного розвитку України доби національно-демократичної

³ Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 – 1919 рр. – К., 1920.

⁴ Рахиль Фейгенберг. Летопись мертвого города. – Ленинград, 1928.

⁵ Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. – К., 1972.; Історія міст і сіл Української РСР. Київська область. – К., 1971; Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. – К., 1972.

⁶ Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920). – К., 1999; Його ж: Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999; Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Україн. істор. журн. – 1996, №5; Його ж: Українська Центральна Рада. Навчальний посібник. – К., 1997; Реєнт О.П. Українська революція і робітництво. Соціально-політичні та економічні зміни 1917 – 1920 рр. – К., 1996; Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917—1920). – К., 2002; Андрусишин Б.І. В пошуках соціальної рівноваги: Нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань. 1917-1920. – К., 1995.

⁶ Бевз Т. Між романтизмом і реаліями (сторінки історії УПСР). Монографія. – К., 1999.

⁷ Стрілець В.В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець ХІХ століття – 1939 р.): Монографія. – К., 2002.

революції⁸. В своїх працях автори розглядають окремі регіональні аспекти діяльності українських політичних партій, зокрема, в містах та селах південної Київщини.

При підготовці дисертації використано новітні загальноісторичні видання. Праця „Політична історія України. XX століття” дала можливість прослідкувати розвиток суспільно-політичних процесів в умовах революції, з’ясувати наявність платформ різних політичних сил та моделі їх реалізації. Селянська проблематика в політиці українських політичних сил та урядів 1917 – 1920 рр. знайшла висвітлення в колективній праці „Історія українського селянства”. Автори доводять, що селянський рух в добу революції набув різноманітного ідеологічного забарвлення. Однак в роботі не розкриваються особливості селянської боротьби в умовах державних утворень, що виникали в Україні в революційну добу.

Висвітленню соціально-економічних процесів в українському селі доби революції присвячена монографія П. Захарченка, Н. Земзюліної та О. Несторова⁹. Автори поглиблюють знання про складові продовольчої політики тогочасних властей, їх ставлення до земельної реформи та формування селянського опору, уточнюють масштаби його розгортання. Дослідники аналізують переважно селянський рух, що розгортався в умовах більшовицького панування на Правобережній Україні в 1919 році. Про наростання селянського екстремізму в Україні в перші роки революції йдеться в праці І.Хміль та І.Куташова¹⁰. Проте причини загострення протистояння на селі автори всебічно не розкривають. Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли опосередковане висвітлення в дисертаційних роботах О.О. Мельника, О.В. Балицької, В.М. Лободаєва, Н.В. Агафонової та ін.¹¹

Безпосереднє відношення до предмета дисертації мають нові праці, в яких висвітлюються окремі сторінки історії міст Київщини. Заслугує на увагу „Нарис історії Уманщини”⁶, в якому показано, що з розвитком революції в повіті створювалися громадські об’єднання, розгортали свою діяльність філії українських політичних партій. Т.В. Кузнець проаналізувала населення Умані і показала національні та соціальні зміни в його складі в ході революційних перетворень⁷. За основу дослідження взято узагальнюючі матеріали трьох переписів населення. В нарисі з історії Христинівщини вміщено матеріали про характер землеволодіння та соціальне становище сільського населення напередодні Лютневої революції, поглиблено розповідь про селянські партизанські

⁸ Любовець О.М. Українські партії й політичні альтернативи 1917 – 1920 років. Монографія. К., 2005.

⁹ Захарченко П., Земзюліна Н. Несторов О. У поході за волею (селянсько-повстанський рух на Правобережній Україні у 1919 році). – К., 2000.

¹⁰ Хміль І., Куташов І. Наростання селянського екстремізму в Україні (березень-жовтень 1917). // Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 рр. – К., 2002.

¹¹ Мельник О.О. Ставлення українських політичних партій до Всеросійських і Українських установчих зборів (березень 1917 р. – 1918 рр.). Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1995; Балицька О.В. Громадсько-політична діяльність української інтелігенції (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1993; Лободаєв В.М. Українське вільне козацтво (1917 – 1918 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2001; Агафонова Н.В. Становлення національної системи освіти в Україні. 1917 – 1920 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Одеса, 1998.

⁶ Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років XX століття). – К., 2001.

⁷ Кузнець Т.В. Населення Умані в кінці XIX та в перші десятиліття XX століття // Київська старовина, 2004. – №6.

загони, які діяли в районі Яроватка – Христинівка – Умань¹². Краєзнавці Лисянщини підготували кілька видань часопису „Добридень”. В ньому вміщені матеріали про виникнення Вільного козацтва на Черкащині, його участь в захисті національних завоювань українського народу¹³. Р.М. Коваль зібрав значні матеріали про зародження Холодноярської організації, розповів про маловідомих отаманів, що діяли на Київщині¹⁴.

Отже, розвиток суспільно-політичних процесів у добу революції на півдні Київщини знайшов частково висвітлено в історичній літературі. Однак характер національно-демократичних перетворень в означені роки всебічно не розкрито в наукових дослідженнях.

В основу джерельної бази дисертації покладено широке коло архівних документів, матеріалів періодики, спогади учасників революційних подій. Використані в дослідженні джерела умовно поділені на чотири групи. До першої відносяться матеріали, почерпнуті в державних архівах України. Використано джерела фондів 2, 1076, 1078, 1133, 1216, 1738, 2360, 3766 Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України; опрацьовані фонди 1, 5, 57 Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Виявлені матеріали дозволили встановити кількісний склад населення південних повітів Київщини, виникнення громадських організацій, прослідкувати участь населення у виборах до Українських установчих зборів, визначити місця селянських виступів та реакцію на них владних структур. Наявні джерела сприяли з'ясуванню суспільно-політичної ситуації в регіоні на різних етапах революції, ставлення населення до радянської влади.

У дисертації використані матеріали державних архівів Київської (фонди 1, 1447, 1716, Р-1, Р-111, Р-142, Р-2793, Р-2796, Р-2797, Р-2798, Р-2920), Черкаської (фонди 847, Р-2478, Р-2796, Р-3990) та Вінницької (фонди Р-1152, Р-5009) областей. Матеріали архівів містять відомості про селянські та кооперативні з'їзди, діяльність міських земств, створення громадських комітетів та рад робітничих, селянських та солдатських депутатів. Наявні матеріали (рішення, інформації, донесення, прохання) дають можливість прослідкувати ставлення населення повітів до центральних структур влади, які виникали в роки революції. Матеріали обласних архівів більшою мірою відображають діяльність повітових народних рад, селянських з'їздів, виникнення „Просвіти”, розвиток та українізацію народної освіти в добу Центральної Ради і Гетьманату.

Вивчено ряд документів, які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. Вернадського. Виявлені документи більшовицького керівництва, яке вимагало від ревкомів застосовувати репресивні методи боротьби з селянськими виступами. В Уманському краєзнавчому музеї проаналізовано протоколи засідань та рішення повітової народної ради, окремі матеріали селянських спілок та кооперативів.

Другу групу джерел складають збірники матеріалів і документів з історії України та її регіонів. В збірниках, що видавалися в радянську добу домінують матеріали, які мали

¹² Петро Горохівський. Нарис історії Христинівщини. – Умань, 2003.

¹³ Беззубець О. Селянський рух на Лисянщині в період громадянської війни // Часопис „Добридень”. – 2000. – №2-6 (лютий-червень).

¹⁴ Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К., 2001.

підтвердити комуністичну доктрину „про тріумфальну ходу радянської влади”⁴. В незалежній Україні створено умови для неупередженого видання збірників документів. В дисертації використано матеріали збірників, в яких відображено розвиток національно-демократичних процесів в повітах Київщини в добу Центральної Ради та Директорії¹⁵.

Третю групу джерел складають спомини та мемуари безпосередніх учасників та свідків подій, які відбувалися в роки революції на Київщині. Н.Суровцева залишила спомини про громадсько-політичне піднесення в повітах в добу Центральної Ради¹⁶. Д. Колотова-Буковська згадує про умови боротьби більшовиків за владу на Уманщині¹⁷. В.Кедровський свідчить про процес українізації 14-го запасного полку, що перебував в Умані¹⁸. М. Омелянович-Павленко розповідає про перебування повстанців на чолі з Н. Махно в південній частині Київщини¹⁹. В. Антонов-Овсієнко описує боротьбу більшовиків проти Директорії УНР і характеризує суспільно-політичну ситуацію в регіоні Київщини²⁰. М. Капустянський залишив дослідникам працю про похід об’єднаних українських армій на Київ – Одесу, який охопив і південні повіти Київщини²¹. Спогади та мемуари збагатили джерельну базу дослідження, однак потребували зіставлення з іншими документальними джерелами.

Четверту групу джерел складають матеріали, почерпнуті з центральної та місцевої періодичної преси 1917 – 1920 рр. З розвитком революції в повітах Київщини стали виходити газети українською та російською мовами, а видавали їх громадські та політичні організації, органи місцевого самоврядування. Проаналізовано матеріали газет „Вільна Україна”, „Свободный голос”, „Уманское слово” (Умань), „Селянська думка” (Тараща), „Народне слово” (Біла Церква), „Народна думка” (Звенигородка), „Спілка” (Сквира), „Липовецькі вісті” (Липовець), „Народна воля”, „Нова Рада” (Київ) та інші. Дисертантка враховувала, що вміщені в газетах матеріали залежали від світоглядної позиції працівників редакцій та тих структур, які фінансували видання періодичної преси.

Виявлені дисертанткою опубліковані документи, архівні матеріали, періодика, мемуарна література є достатніми для переосмислення обраної теми дослідження і підготовки узагальнюючої праці.

⁴ Боряба за власть Советов на Киевщине (март 1917-февраль 1918). Сборник документов и материалов. – К., 1957; Перемога Радянської влади в Україні (жовтень 1917 – січень 1918 рр.). Збірник документів. – К., 1947.

¹⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Том 1. 4 березня – 9 грудня 1917р. – К., 1996; Т. 2. 10 грудня 1917 – 29 квітня 1918 р. – К., 1997; Український національно-визвольний рух (березень-листопад 1917 року). Документи і матеріали. – К., 2003; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918-1920. Документи і матеріали у 2-х томах. – К., 2006.

¹⁶ Життя Надії Суровцевої описане нею самою в селищі Нижній Сейгман Магаданської області // Наука і культура. – Україна. – 1990. – Випуск 24.

¹⁷ Уманський краєзнавчий музей. Справа 5129 – Спомини Колотової-Буковської Д.А.

¹⁸ Кедровський В. 1917 рік. Спогади члена українського військового комітету і товариша військових справ у часи Української Центральної Ради. – Вінніпег, 1967.

¹⁹ Михайло Омелянович-Павленко. Спогади українського командарма. – К., 2002.

²⁰ Антонов-Овсієнко В.А. В боротьбі проти Директорії // Літопис революції. – 1930. - № 1 – 3; Його ж: В боротьбі за радянську Україну // Літопис революції. – 1932. – №1 – 2.

²¹ Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році: Короткий воєнно-історичний огляд. Друге видання. Частина III. – Мюнхен, 1946.

У другому розділі „Участь населення Київщини в розгортанні громадсько-політичного життя в часи революції” з’ясовуються основні прояви активності української громадськості, спрямовані на утвердження національно-демократичних перетворень в повітах регіону. З початком Української революції перші кроки в пробудженні національної свідомості українців пов’язані з гаслом „Вільна Україна”. Воно звучало у виступах людей різних політичних поглядів на мітингах, зборах, демонстраціях, учасники яких вимагали громадянських і національних прав і свобод, усунення з державних посад прихильників старої влади, відродження національної школи, української мови та преси. В дисертації показано, що в повітових містах створювалися громадські ради та комітети, які претендували на виконання владних функцій.

Національно-демократичний рух в містах і селах поглибився із створенням місцевих осередків українських політичних партій. В роботі з’їзду ТУП, який проходив в Києві 25 – 26 березня 1917р., взяли участь посланці від 33 місцевих громад. Відносно швидко оформилась Уманська філія українських соціалістів-федералістів, яка виступила за автономію України, закликала населення об’єднуватися для вирішення економічних, соціальних та культурних завдань. Отримавши допомогу від кооператорів, партійний осередок став випускати газету „Вільна Україна”, яка роз’яснювала суть автономії, федерації та федеративного устрою держави.

УСДРП також заклала свої організації в регіонах України. Сучасна дослідниця О. Любовець встановила, що до середини 1917 р. практично на всій території Київської губернії були засновані осередки українських соціал-демократів. Вони проводили свою діяльність переважно в містах, а також у містечках та селах, де були підприємства дрібної і харчової промисловості. Соціал-демократи поширювали свій вплив серед населення завдяки співпраці з різними культурно-просвітними організаціями. Вони пропагували ідеї федеративного устрою країни, вважаючи, що Українські установчі збори мали б висловити волю всього українського народу, а тому слід готуватися до їх виборів.

У формуванні партії українських есерів вагомий внесок зробили активісти Київської організації. На першому з’їзді партії, що проходив у Києві 4 – 5 квітня 1917 р. був прийнятий проект програми, підготовлений цією організацією. На основі рішень з’їзду став виходити тижневик „Боротьба”. Оформився осередок українських есерів в Умані, в містечках і селах повіту – Ботвиновці, Кузьминій Греблі, Шукайводах, Тальному, Христинівці. В жовтні 1917 р. в містах Тараща та Липовці також розпочали діяльність українські есери. Восени 1917 р. партійні групи були закладені в усіх повітах Київщини (всього 40), а найбільше їх припадало на Черкаський і Уманський повіти. В складі партійних організацій українських есерів понад 80 % становили представники селянства. Українські есери досягли свого впливу на селянство завдяки своїй аграрній програмі та організації селянських спілок.

В дисертації аналізується участь населення повітів в муніципальних виборах, що проводилися на основі постанови Тимчасового уряду від 15 квітня 1917 р. Це були перші вибори, які наближалися до демократичних стандартів. Встановлено, що в містах південної Київщини в ході виборів балотувалися представники українських соціалістичних та демократичних партій. В Умані за український блок соціалістичних партій проголосувало 17,7% виборців, у Звенигородці – 43%. В цілому по Україні за українських соціалістів проголосувало 8,1% виборців. Вибори показали, що значна

частина міського населення підтримувала українські домагання, проте зайняти вирішальні позиції в місцевій владі в добу Центральної Ради українським партіям не вдалося.

З розвитком революції зросли суспільні настрої селянства, які проявлялися передусім в створенні селянських спілок, їх участі в роботі селянських з'їздів, які проходили на рівні губернії, повітів та волостей. Особливість селянських з'їздів в тому, що їх учасники не тільки вимагали вирішити найболючіше аграрне питання, але й приймали резолюції щодо державного статусу України, організації державної влади на місцях. Фактичні матеріали свідчать, що селянські з'їзди Київщини підтримували Центральну Раду, разом з тим вимагали від урядових інституцій послідовно проводити в життя положення Універсалів. Активізувався рух кооператорів: його учасники відстоювали національні та демократичні принципи, створювали різного типу товариства. З'їзд кооператорів Уманщини наполягав, щоб III Універсал було зачитано в усіх церквах, а його текст був вивішений в усіх школах та управах повіту. В дисертації узагальнено пропозиції, які висловлювали кооператори на з'їздах, нарадах та в пресі. Учасники кооперативного руху виходили з того, що влада знизу до верху має обиратися самим народом.

Зростання національної самосвідомості проявилось у відродженні вільнокозачого руху. Вільне козацтво в містах і селах Київщини забезпечувало громадський порядок, чинило активний опір червоноармійцям, які в грудні 1917 р. прийшли з більшовицької Росії з метою ліквідувати УНР. Реальний внесок у підтриманні громадського порядку в складних військово-політичних умовах здійснювали загони народної самооборони. Відродження національної самосвідомості українців проявилось в прагненні створити українське військо. В дисертації аналізується рух в Уманському військовому гарнізоні, де розташовувався 14-ий запасний піхотний полк, вояки якого схвально зустріли Перший Універсал і вирішили українізувати військову частину, назвавши її полком імені козацького сотника Івана Гонти.

Громадськість Київщини неоднозначно поставилася до виборів Всеросійських установчих зборів. Представники „Просвіти” висували пропозиції провести спочатку вибори до Українських установчих зборів. Фракція українських есерів-незалежників закликала бойкотувати вибори до російського парламенту, вимагала провести вибори до українського законодавчого органу. Кандидати в депутати висувалися на селянських з'їздах і отримували накази щодо своєї діяльності. В наказах звучала вимога, щоб Всеросійські установчі збори законодавчо закріпили право народів на своє самовизначення. У виборах до Всеросійських установчих зборів в Україні взяли участь 55,3 % виборців, з них 64 % віддали свої голоси за представників українських соціалістичних партій. В південних і західних повітах Київщини (Уманському, Черкаському, Чигиринському і Бердичівському) виборці переважно голосували за список, сформований українськими есерами та Селянською спілкою.

Розвиток національно-визвольної революції привів Центральну Раду до усвідомлення, що самостійна держава не може існувати без власного законодавчого органу. Підготовка до виборів в Українські установчі збори активізувалася після III-го Універсалу, який знайшов підтримку українськими політичними партіями, кооператорами, земельними комітетами та селянськими спілками. В південних повітах Київщини в ході виборів перевагу мали кандидати, запропоновані українськими есерами та

Селянською спілкою (список №1). Їх кандидати виступали за широку національно-територіальну автономію України, щоб „уся земля без викупу перейшла в користування всього трудового народу”. За цей список на Уманщині віддали свої голоси 85,7% виборців. У Звенигородському повіті за кандидатів цього списку із 96884 виборців проголосувало 83437 осіб. Більшість виборців Липовецького повіту також підтримали кандидатів від українських есерів та Селянської спілки. Однак агресія більшовицької Росії проти УНР перешкодила всім виборцям здійснити своє волевиявлення.

Національно-демократична громадськість Київщини засудила більшовицький переворот в Петрограді. Осередки українських політичних партій, повітові народні ради вітали проголошення Української Народної Республіки, виступили з протестом проти домагань більшовиків збройним шляхом встановити на українських землях свою владу. Селянська спілка та „Просвіта” Звенигородщини заявили, що вони не визнають більшовицької влади, бо вона не обиралась народом. Чинною визнавалася тільки Центральна Рада, яка мала правити до скликання Українських установчих зборів. В дисертації підкреслюється, що в боротьбі з більшовицькою агресією однієї моральної та політичної підтримки Центральної Ради було замало, потрібні були озброєні захисники незалежності України.

Поява на українських землях в лютому 1918 р. німецьких та австро-угорських військ викликала стурбованість та невдоволення широких верств населення. До того ж Центральна Рада була ослаблена і не змогла опанувати становищем та утвердити належний лад і спокій в містах і селах. В цих умовах національно-демократичні сили Київщини стали формувати тимчасові революційні комітети, які допомагали Центральній Раді відновити свою владу на місцях. В дисертації аналізується діяльність „Тимчасового революційного комітету по охороні порядку на Звенигородщині”, сформованого на повітовому селянському з’їзді з представників Вільного козацтва, народної управи, селянської спілки та земельного комітету.

Національно-демократичні сили Київщини засудили прихід П. Скоропадського до влади. Хлібороби-демократи вимагали скликання повноправної, обраної всім народом Української Державної Ради із забезпеченням широких виборчих прав селянству. Соціалісти-федералісти оцінювали гетьманський уряд як недемократичний і в багатьох випадках “реакційним і протидержавним”. В умовах Гетьманату демократичні принципи розвитку суспільства відстоювали філії Українського національного союзу (УНС). Осередки УНС функціонували в Умані, Таращі, Сквирі та інших повітових містах. До їх складу входили активісти українських політичних партій, професійних та культурно-освітніх організацій. В дисертації аналізується уманська філія УНС, яка своєю діяльністю сприяла мирному утвердженню в повіті влади Директорії.

В складних воєнно-політичних умовах Директорія сприяла розвитку національно-демократичних процесів. В повітах активізували свою діяльність осередки українських політичних партій. Місцеві органи влади очолювали комісари уряду УНР, підконтрольні трудовим радам селян і робітників. Селянські з’їзди Київщини висловлювали підтримку Директорії і, разом з тим, вимагали від неї проведення кардинальних соціально-економічних реформ. Обираючи делегатів на Трудовий конгрес, селянські з’їзди Київщини наказували їм відстоювати незалежність України та підготувати Основний закон УНР. Селяни матеріально підтримували республіканську армію, поповнювали її лави.

Захопивши українські землі, більшовики, спираючись на червоноармійські загони, ревкоми та комнезами на Київщині заборонили українське національне життя. Створювалися надзвичайні комісії, які проводили „чистки” організацій та установ „від засилля буржуазних елементів і контрреволюціонерів”, що супроводжувалися безмежним свавіллям. Були розпущені повітові народні ради, надавалися широкі права ревкомам, однак трудящі маси були позбавлені найменшої можливості контролювати їхню діяльність. При волосних комісаріатах діяли мобілізаційні відділи, які займалися примусовою мобілізацією чоловіків до червоної армії. Особливості встановлення радянської влади на Київщині в тому, що більшовики переносили і запроваджували на українських землях політику, яка проводилася в радянській Росії.

У третьому розділі „Селянська боротьба на Київщині за розв’язання аграрного питання” показано характер землеволодіння в південних повітах, розкриваються підходи українських політичних партій щодо вирішення земельної проблеми, висвітлюється урядова політика в цьому напрямку. Визначено причини селянських виступів та їх особливості на різних етапах революції. Встановлено, що селянський рух, його спрямованість зосереджувалися на тому, щоб переглянути земельні відносини на селі, ліквідувати велике землеволодіння і наділити землею малоземельних і безземельних селян.

Виявлені документи свідчать, що в селах південних повітів Київщини землеволодіння було розподілено далеко нерівномірно. В селах південних повітів мешкало понад 80% населення, а частка малоземельних і безземельних селян становила близько 60%. Така реальність обумовлювала соціально-класові суперечності, безпосередньо впливала на наростання революційної хвилі. З початком революції селяни надіялися, що Центральна Рада проведе земельну реформу. Особливо гучно звучали вимоги провести аграрну реформу на селянських з’їздах, зборах селян. Селянство покладало надії на земельні комітети, створені для підготовки аграрної реформи. Встановлено, що волосні і сільські земельні комітети на Київщині утворювалися в другій половині травня – червні 1917 р., проте їх діяльність конкретно не була регламентована. Збідніле селянство надіялося на реалізацію положень III-го Універсалу.

Однак Центральна Рада проявила нерішучість у вирішенні соціально-економічних проблем, законодавчо не забезпечувала розв’язання аграрних відносин. В той же час українська влада посилювала тиск на селянство, вимагаючи від нього передати державі хлібну та сировинну продукцію. Бездіяльність влади в земельному питанні стала суттєвою причиною селянських виступів, які на Київщині проявлялися в різних формах. З березня по серпень 1917 р. селяни переважно здійснювали економічний тиск на землевласників: вимагали перерозподілу орендних земель, збільшення їх фондів, зменшення орендної плати. На цьому етапі селяни в ряді випадків захоплювали майно поміщиків та їх приватні угіддя. Починаючи з жовтня 1917 р. збідніле селянство переходило до радикальних дій, які призводили до руйнації існуючої системи землеволодіння. На загострення соціальних конфліктів впливали продовольча криза, безробіття тощо. Для утихомирення селянських виступів українська влада використовувала військову силу.

Прийнятий Центральною Радою в січні 1918 р. земельний закон передбачав вилучення землі у поміщиків і передачу її у відання земельних комітетів. Проте

проведення в життя цього закону відкладалося до скликання Українських установчих зборів. З витісненням червоних військ селянські спілки самостійно приймали рішення з земельного питання, які передбачали передачу земельних наділів селянам в тимчасове користування. В дисертації доведено, що Центральна Рада земельне питання не вирішила, а це викликало соціальну напругу та дестабілізувало суспільно-політичну ситуацію на Київщині.

При гетьманській владі створювалися земельні та земельно-ліквідаційні комісії, які мали різні функції, але сходилися в одному – захищали земельну приватну власність. В дисертації висвітлено політику Гетьманату та німецької військової адміністрації, яка призвела до того, що в травні 1918 р. в південних повітах Київщини селяни стали формуватися в партизанські загони. Аналізується масове повстання, що відбулося в Звенигородському та Таращанському повітах Київської губернії, в підготовці якого суттєву роль відіграли українські ліві есери М. Шинкар та М. Тютюнник, яке переросло в селянську війну, вимагаючи від гетьманської влади повернення добутих демократичних прав і вольностей, відновлення влади Центральної Ради і скликання Українських установчих зборів. З'ясовано, що в багатьох випадках селяни самостійно усували осіб, призначених гетьманською владою на керівні посади. Захист гетьманською владою великого землеволодіння сприяло ще більшому розчаруванню бідного селянства і стало причиною його прихильності до більшовиків, які обіцяли селянам землю.

Директорія прийняла закон УНР, за яким скасовувалася приватна власність на землю, а для його реалізації створювалися земельні управи. В дисертації стверджується, що Директорія виявилася непослідовною у виконанні земельного закону – приймалися урядові підзаконні акти та інструкції, які зобов'язували селян за тимчасове користування земельними наділами здавати державі третину врожаю, оплачувати оранку, попередньо сплачувати податки тощо. Земельна політика Директорії викликала нарікання та критику з боку селянства. Республіканська влада не встигла провести аграрну реформу, оскільки на заваді стала складна військово-політична обстановка.

Більшовицькі органи реалізовували свій курс на усупільнення сільського господарства, на створення колективних господарств (комун, тсозів, радгоспів тощо). Встановлено, що для досягнення своєї мети більшовики використовували примусові методи. Одночасно село душила продрозкладка. Більшовицька влада своєю соціально-економічною політикою загострила і до того складну ситуацію в селах південної Київщини, яка стала причиною антибільшовицького повстанського руху на чолі з Д. Зеленим, В. Чучупаком. В дисертації на основі документальних джерел переосмислюється характер повстання, яким керували О. Штогрін і М. Клименко, а також аналізується повстання на чолі з Ю. Мазуренком, учасники якого проголосили „Сквирську республіку” і вимагали негайно звільнити Україну від більшовицької влади.

Таким чином, причина селянських виступів на півдні Київщини полягала в наявності різних розмірів земельної власності, а також в непослідовній земельній політиці державних структур влади, які виникали в Україні в ході революції.

У четвертому розділі „Громадськість Київщини і відродження національної освіти в добу революції” показано рівень грамотності населення південних повітів Київщини у 1917 р., висвітлюється діяльність громадських організацій та товариств щодо

реалізації державної політики в напрямку відродження національної освіти в роки розгортання революційних процесів. Аналізується діяльність повітових спілок вчителів, осередків „Просвіти”, кооперативів, селянських спілок, показано їх співпрацю з місцевими органами влади.

Центральна Рада та Генеральний Секретаріат відстоювали необхідність відродження національної освіти та здійснювали керівництво цією сферою. На місцях створювалися з представників усіх національностей губернські та повітові комісаріати народної освіти. Повітові народні ради Київщини збільшували асигнування на утримання шкільної мережі, виділяли кошти на організацію курсів для вчителів, створювали сприятливі умови для розширення освіти національних меншин. Відродженням та поширенням національної освіти безпосередньо займалися „Просвіти”, діяльність яких відчутно активізувалася після всеукраїнського з'їзду товариств (червень 1917 р.). В дисертації на досвіді діяльності Сквирської, Уманської, Таращанської повітових організацій „Просвіти” показано, що їх осередки організували громадські бібліотеки, книгарні, надавали допомогу у відкритті народних шкіл для дітей, курсів для дорослих. За підрахунками І.Г. Передерій, в добу Центральної Ради в Київській губернії було засновано 39 вищих початкових шкіл, 16 середніх шкіл та 1 учительська гімназія. Забезпеченням шкіл навчальною літературою займався Всеукраїнське учительське видавниче товариство.

Практичну допомогу в розширенні освітянської сфери на місцях надавали відомі вчені та громадські діячі – вихідці із південних повітів Київщини: В.К. Прокопович, В.Ф. Дурдуківський, С.О. Єфремов, М.Ф. Біляшівський та інші. За доби Центральної Ради на місцях були закладені основи національної системи освіти, яка охоплювала не тільки українську школу, а й школи національних меншин.

В роки Гетьманату продовжувався процес розбудови національної освіти. Дієву участь у вирішенні цих завдань приймали кооперативи, виділяючи кошти на розвиток народної освіти. Гетьманська влада сприяла формуванню перспективних планів відкриття в селах і містах мережі початкових і середніх шкіл. Розширився процес українізації: з вересня 1918 р. в усіх середніх навчальних закладах запроваджувалося обов'язкове вивчення української мови та літератури, історії та географії України. Директорія критично оцінила стан розвитку національної освіти і вжила заходи щодо демократизації та децентралізації керівництва освітою. Управління освітянською сферою передавалося місцевим органам самоврядування, стимулювалося відкриття нових шкіл, увага зосереджувалася на роботі тимчасових курсів українознавства. Більшовики зробили ставку на відкриття трудових шкіл, обмежили діяльність „Просвіт”, закривали їх осередки. На посади вчителів призначали людей не за їх фаховою освітою, а за ідейними поглядами.

В дисертації показано, що на шляху відродження національної освіти в добу революції мали місце суттєві перешкоди: передусім не вистачало вчителів з українознавства, обмаль українських підручників, приміщень для навчання, мало місце обмежене фінансування освіти. Проти українізації виступали проросійські організації, службовці судових інстанцій. Ворожу позицію щодо українізації займала і частина православного духовенства.

Внаслідок проведеного дослідження зроблені **висновки**, які виносяться на захист:

- Проведений аналіз історіографії та джерельної бази дослідження свідчить, що історики радянської доби українські національно-визвольні події фальсифікували. В сучасній вітчизняній історіографії частково висвітлено розвиток суспільно-політичних подій в повітах південної Київщини, однак характер національно-демократичних перетворень всебічно не розкрито в наукових дослідженнях.

- Виявлено, що ліквідація самодержавства сприяла активізації громадсько-політичного життя в містах і селах Київщини. На першому етапі революції український національно-визвольний рух розвивався під гаслом „Вільна Україна”, учасники якого вимагали від властей забезпечити демократичні права і свободи громадянам. Великим завоюванням в добу Центральної Ради стало право українського населення та представників національних меншин створювати свої організації та товариства. На Київщині формувалися громадські ради, комітети, які в перехідному періоді брали на себе окремі функції місцевого самоуправління; в містах та окремих селах розгорнули свою діяльність осередки українських політичних партій. Встановлено, що в числі партійних організацій найбільш активну ідейно-політичну роботу серед населення, особливо серед селянства, проводили українські есери. Вони забезпечували свій вплив завдяки активній підтримці селян в їх вимогах у вирішенні аграрного питання. На рівні повітів і волостей стали проводитися селянські з’їзди і з’їзди кооператорів. Їх учасники підтримували Центральну Раду та проголошені нею універсали. На з’їздах пропонувалися шляхи вирішення соціально-економічних проблем, та приймалися резолюції щодо державного устрою України, функціонування місцевих органів влади. В умовах відсутності стабільної державної влади на місцях, постійного військово-політичного протистояння важливі функції в дотриманні громадського порядку в містах і селах взяли на себе Вільне козацтво та народні загони самооборони.

- З’ясовано, що серйозною перевіркою національної і політичної свідомості українства стали муніципальні вибори та вибори до Всеросійських і Українських установчих зборів. Це були перші вибори в Україні, які наближалися до демократичних стандартів. В ході виборів осередки політичних партій, громадських організацій мали можливість висувати своїх кандидатів та формувати виборчі блоки. Муніципальні вибори показали, що виборці повітових міст зробили лише перші кроки, щоб забезпечити місцеву владу прихильниками українського визвольного руху. В наказах кандидатам в депутати до Всеросійських установчих зборів селянські з’їзди Київщини вимагали добиватися, щоб парламент законодавчо забезпечив українському народові право на самовизначення. В повітах південної Київщини виборці підтримали кандидатів до Українських установчих зборів, висунутих партією українських есерів та Селянською спілкою. Проте агресія більшовицьких червоноармійських військ зірвала вибори до Українських установчих зборів.

- Встановлено, що гетьманська влада своїми діями суттєво обмежила український демократичний рух. Це відобразилося в наступі на засади місцевого самоврядування, обмеженні діяльності громадських організацій, забороні страйків, переслідуваннях демократичних діячів. Важливу роль в мирному переході влади в повітах від гетьманської адміністрації до комісарів Директорії відіграли філії Українського національного союзу. З приходом до влади Директорії активізувалося національно-демократичне життя, однак

воно не знайшло відчутного поглиблення через складну військово-політичну ситуацію. Перебування більшовиків при владі пов'язано з згортанням національно-демократичних перетворень в повітах.

- Доведено, що в добу революції активізувалася боротьба селянства Київщини за вирішення аграрного питання. На селянських з'їздах, в програмах українських політичних партій висувалася вимога до урядовців надати збіднілому селянству землю, провести земельну реформу. Однак керівництво Центральної Ради, гетьманського уряду, Ради Міністрів Директорії із запізненням реагували на вимоги селянства, виявили непослідовність у розв'язанні аграрного питання. Це стало суттєвою причиною радикалізації селянського руху, безземельне селянство стало переходити від мирних вимог до захоплення поміщицьких маєтків та їх земельних наділів. Лише під тиском українських есерів і Селянської спілки Центральна Рада прийняла земельний закон, однак не встигла його реалізувати. Гетьман намагався силою зупинити творчий порив селянства, закріпити приватну власність на землю. Така політика привела до того, що в повітах створювалися селянські озброєні загони, які намагалися силою вирішити аграрне питання. Обнародувана Директорією земельна реформа залишилася декларацією намірів, оскільки жодне із проголошених положень внаслідок воєнно-політичної обстановки не було втілено в життя. Невдоволення селянства зростало й тому, що кожна із структур влади, яка змінювалася на Україні з розвитком революції, намагалася різними шляхами забрати у селянських господарств продовольство, хліб та сільськогосподарське збіжжя. Особливо в такому наступі на селянство виділялися більшовицькі владні структури.

- Досліджено, що в контексті національно-демократичних перетворень в роки революції суттєвим завоюванням стало відродження національної освіти. Воно проявилось у відкритті в містах і селах Київщини нових навчальних закладів, залученні до навчання дорослого населення, в моральній та матеріально-побутовій підтримці вчителів, в підготовці нової навчальної літератури тощо. Невід'ємною складовою національної освіти стало використання української мови, вивчення української літератури, історії та географії України. Встановлено, що відродженню національної освіти сприяла діяльність українських урядів доби Центральної Ради, Української держави та Директорії, яка в царині освіти в основних підходах була спадкоємною. Відродження та розбудова національної школи для Центральної Ради було першочерговою державною справою, яка передбачала введення безплатного і обов'язкового навчання в нижчих та вищих початкових школах. На рівні з українцями право навчатися рідною мовою гарантувалося дітям національних меншин, що проживали в містах і селах. Урядова політика в сфері освіти співпадала з інтересами широких верств української громадськості і завдяки цьому ставала всенародним рухом. На рівні волостей та повітів Київщини розвитком народної освіти опікувалися повітові ради, спілки вчителів, селянські спілки, „Просвіти”, осередки українських політичних партій. Суттєву фінансову допомогу в утриманні закладів освіти надавали Союз української культури, кооперативи та приватні товариства. Щоб привернути на свою сторону українців, більшовицька влада дозволила використовувати українську мову в навчанні. Разом з тим пильно контролювала зміст навчання та випуск навчальної літератури, проводила ревізію бібліотек, на посади вчителів призначала людей не за їх фаховою підготовкою, а за ідейними поглядами. В

дисертації аналізуються чинники, які в роки революції перешкоджали національно-демократичним перетворенням в повітах Київщини.

СПИСОК ПРАЦЬ ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Уманщина в національно-визвольних змаганнях 1917-1920 років: історіографія та джерела // Вісник Київського славістичного університету. – К.: КСУ, 2004. – №18. – С. 171-178.
2. Уманщина в добу Гетьманату та Директорії // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип.14. – С.119-125.
3. До подій на Уманщині в роки Української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Вісник Київського славістичного університету. – К.: КСУ, 2005. – №20. – С. 87-102.
4. З історії становлення радянської влади на Уманщині (1918 – 1920 рр.) // Вісник Київського славістичного університету. – К.: КСУ, 2005. – №23. – С.42-56.
5. Селянський рух на Київщині в роки української революції (березень 1917 – липень 1919 рр.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 10. Серія: Історія. Збірник наукових праць. – Вінниця, 2006. – С.75-80.
6. Громадське самоврядування на Київщині в роки Української революції (березень 1917 – 1920 рр.) // Вісник Київського славістичного університету. – К.: КСУ, 2006. – № 27. – С.53-62.
7. Розвиток освіти на Уманщині в період Української революції (1917 – 1918 рр.) // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – Вип.18. – С. 151- 156.

АНОТАЦІЯ

Дудник О.В. „Національно-демократичні перетворення на Київщині в революційну добу (березень 1917 – 1920 рр.)” – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007.

В дисертації аналізується стан наукової розробки теми, визначається джерельна база дослідження. Проведено аналіз національно-демократичних перетворень на півдні Київщини, що відбувалися в ході української національно-визвольної революції (березень 1917 – 1920 рр.).

З’ясовано участь населення в розгортанні громадсько-політичного життя, показано процес створення в містах і селах осередків українських політичних партій, проаналізовано рішення селянських з’їздів та з’їздів кооператорів.

Досліджено ставлення населення Київщини до українських урядів, що створювались в процесі українського державотворення; визначено основні напрямки участі населення повітів в громадському самоврядуванні. Висвітлено участь населення у виборах до Всеросійських і Українських установчих зборів.

Розкрито причини та характер селянського руху на Київщині в роки Української революції. З'ясовано, що вирішення земельної проблеми базувалося на експериментах, які проводили уряди доби визвольних змагань 1917 – 1920 рр.

Встановлено участь громадськості Київщини у відродженні національної освіти та встановлено її особливості залежно від тогочасної державної політики. Аналізується в цьому напрямку діяльність спілки вчителів, „Просвіти”, кооперативів. Відродження національної освіти проявлялося в розширенні шкільної мережі, в матеріальній підтримці вчителства, підвищенні їх кваліфікації, в підготовці навчальної літератури тощо. Одним із напрямків відродження національної освіти на різних етапах революції стало піклування про запровадження української мови, вивчення української літератури, історії..

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Українська Держава, Директорія, більшовики, громадсько-політична діяльність, національно-демократичні перетворення, політичні партії, громадські організації, місцеве самоврядування, селянський рух, національна освіта, Київщина.

АННОТАЦІЯ

Дудник Е.В. Национально-демократические преобразования на Киевщине в революционный период (март 1917 – 1920 гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – История Украины. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2007.

В диссертации сделан анализ советской и отечественной историографии, свидетельствующий о том, что комплексного исследования национально-демократических преобразований на уровне уездов, городов и сел южной Киевщины отсутствует. Проведен анализ участия населения Киевщины в общественно-политических событиях в годы Украинской революции (март 1917 – 1920 гг.).

Исследовано отношение населения Киевщины к украинским государственным структурам, которые формировались в процессе революции; установлены основные направления участия населения уездов в формировании органов местного самоуправления и их взаимодействие с правительственными структурами. Революционные события активизировали процесс создания на Киевщине Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов. Раскрывается процесс создания своих организаций украинскими политическими партиями. Установлено, что одними из первых развернули свою деятельность в регионе партии социалистов-федералистов, украинских социалистов-революционеров и социал-демократов. Южные уезды Киевщины имеют отношение к возрождению и развитию такого национального движения, каким стало Вольное казачество и отряды самозащиты.

Раскрыто причины и характер крестьянского движения на Киевщине в годы Украинской революции. Выяснено, что решение земельной проблемы базировалось на экспериментах, которые проводили правительства революционной эпохи. Каждая из правительственных структур, которая сменялась в Украине с развитием событий, требовала от местных институций в интересах государства сдавать продовольствие, хлеб, сельскохозяйственную продукцию. Установлено, что крестьянское движение было

направлено на пересмотр земельных отношений на селе, ликвидацию крупного землевладения и наделение землей малоземельных и безземельных крестьян.

Выявлено участие общественности южных уездов Киевщины в возрождении национального образования и установлена его зависимость от государственной политики того времени. Возрождение национального образования проявлялось в расширении школьной сети, в материальной поддержке учительства, в повышении их квалификации, в подготовке учебной литературы. Одним из путей возрождения национального образования на разных этапах революции была забота об использовании украинского языка в сфере образования. Большое влияние на развитие национального образования в городах и селах имели „Просвиты”, которые создавали библиотеки, клубы, надавали помощь в организации украинских начальных школ для детей, курсов ликвидации неграмотности среди взрослого населения.

Ключевые слова: Украинская Центральная Рада, Украинская Держава, Директория, большевики, общественно-политическая деятельность, национально-демократические преобразования, политические партии, общественные организации, местное самоуправление, крестьянское движение, национальное образование, Киевщина.

ANNOTATION

Dudnyk O.V. National and democratic transformations in the Kyiv region under the period of revolution (March 1917 – 1920). Manuscript.

Thesis for receiving of the candidate scientific degree of Historical sciences on the speciality 07.00.01 – the History of Ukraine. – Kyiv National University named after Taras Shevchenko. - Kyiv 2007.

In this thesis the analysis of Kyiv region population activity in the social political changes taken place in the course of the national liberation movement was developed.

The attitude of Kyiv region population to Ukrainian state organizations appeared in the process of the Ukrainian revolution was investigated the main directions of the participation of the population in the formation of the social local authorities and their interaction with the governing bodies were determined.

The causes and nature of the peasant movement in Kyiv region in the years of the Ukrainian revolution were discovered.

The participation of the public of southern Kyiv region in the regeneration of the national education was elucidated and its peculiarities depending on the state policy of those days were ascertained. The revival of the national education reflected in enlargement of school system, teachers' moneyed assistance, raising the level of their skills, preparation of school supplies. Great attention towards putting Ukrainian into operation in the sphere of education became one of the directions in the process of national educational revival at different stages of revolution.

Key words: Ukrainian Central Council, Ukrainian State, Directorium, bolsheviks, national and democratic transformations, public and political work, political parties, social organizations, local self-government, peasant movement, national education, Kyiv region.